

Bart Peters
Gijs Kurstjens

Rijn in beeld

Natuurontwikkeling langs de
grote rivieren

Deel 3 DE IJSSEL

*Vreugderijkerwaard
Duursche waarden
Ossenwaard Deventer
Cortenoever
Vaalwaard
Velperwaarden*

Bart Peters
Gijs Kurstjens

Rijn in beeld

Natuurontwikkeling langs de
grote rivieren

Deel 3 DE IJSSEL

Vreugderijkerwaard
Duursche waarden
Ossenwaard Deventer
Cortenoever
Vaalwaard
Velperwaarden

© Peters, B. & G. Kurstjens, 2011. Rijn in Beeld, Natuurontwikkeling langs de
grote rivieren; Deel 3 De IJssel.
Bureau Drift / Kurstjens Ecol. Adviesbureau, Berg en Dal / Beek-Ubbergen

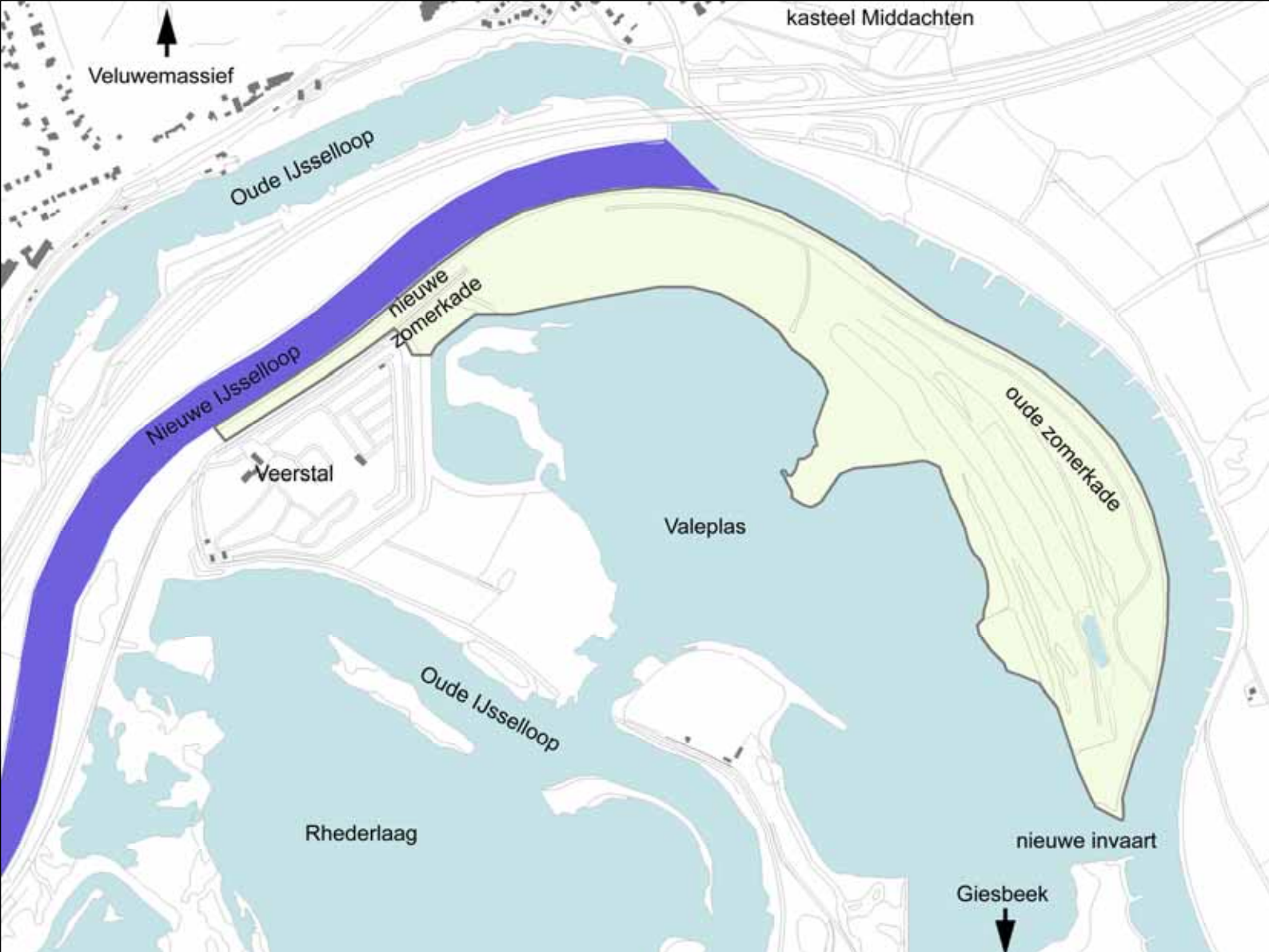

Kurstjens, G. & B. Peters

5 VAALWAARD

Riviertraject:	IJssel
Provincie:	Gelderland
Gemeente:	Zevenaar
Stad/dorp	Giesbeek
Start natuurontwikkeling:	1992
Eigendom:	Natuurmonumenten, Domeinen (Rijkswaterstaat)
Oppervlakte:	54 ha
Toegankelijkheid:	niet vrij toegankelijk

Soortgroep	Voor 1992		Periode 1992-2010		Beoordeling ontwikkeling
	Aantal bijzondere soorten	waarvan op Rode Lijst	Aantal bijzondere soorten	Waarvan op Rode Lijst	
Flora	>11	8	20	7	
Broedvogels			Ca. 25	8	
Dagvlinders*	?	?	16	1	
Libellen*	?	?	11	1	
Sprinkhanen*	?	?	Ca. 4	0	
* = alle soorten					
Overige soorten: Bittervoorn, Kamsalamander, Otter, Rugstreeppad en Vetje					

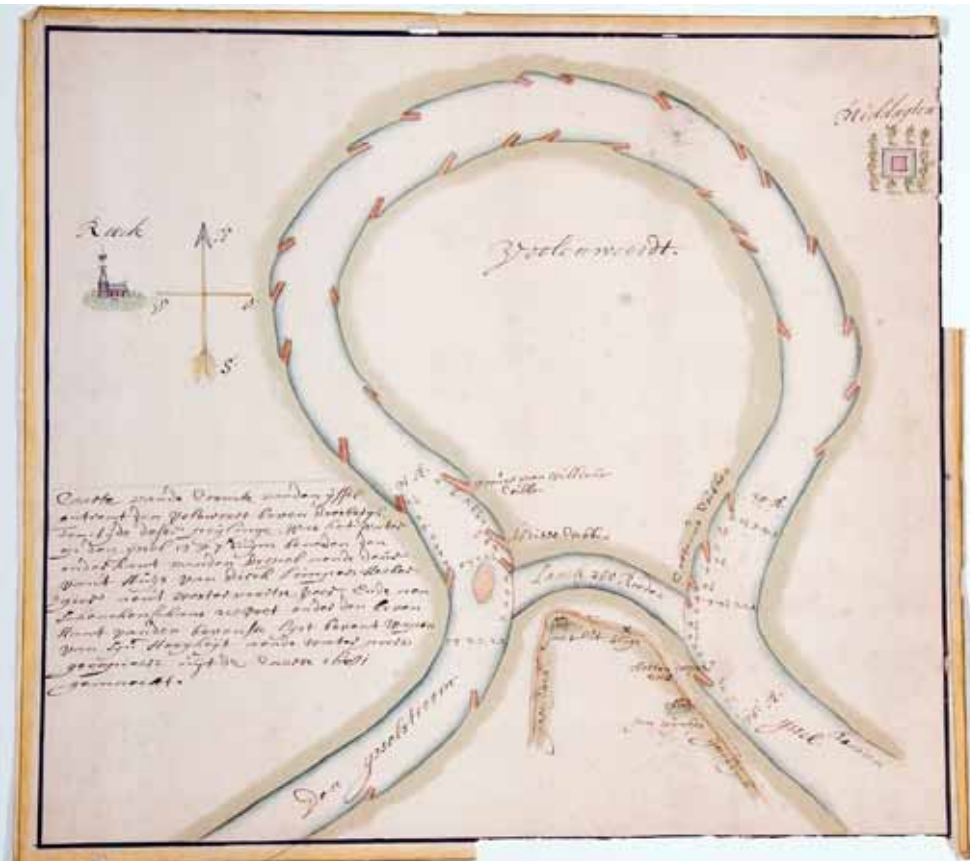
Figuur 1. Overzichtskartaal van natuurgebied Vaalwaard. De naam Vaalwaard verwijst waarschijnlijk naar de Veluwe; van oorsprong schuurde de rivier dicht langs dit stuwwallandschap.

1.1 GEBIEDSBESCHRIJVING

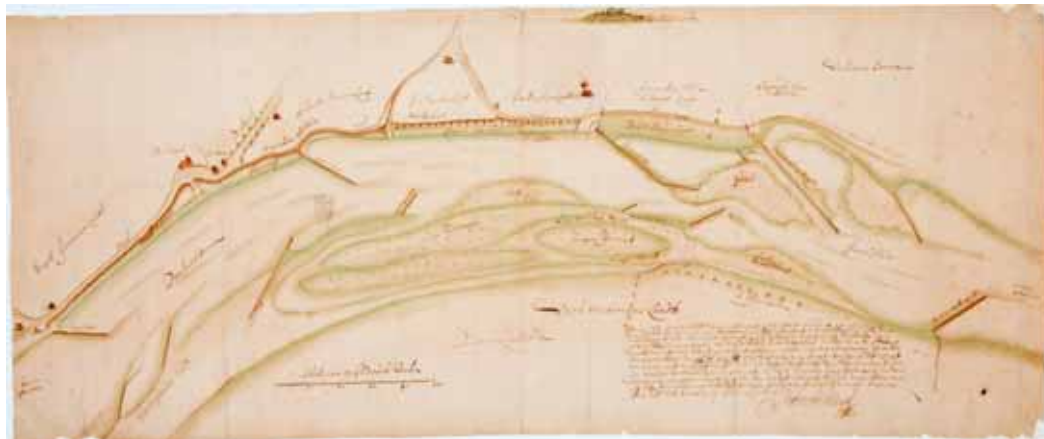
De Vaalwaard is een smalle uiterwaard (55 ha) die momenteel ligt ingeklemd tussen de IJssel en de Valeplas nabij Giesbeek in de gemeente Zevenaar (figuur 1). Natuurmonumenten heeft het huidige natuurterrein in juli 1991 verworven, vlak voordat de rest van de uiterwaard door zandwinning is veranderd in een diepe plas.

Op een kaart uit 1581 wordt deze uiterwaard (Voolenweerd) voor het eerst mooi afgebeeld in verband met een geplande bochtafsnijding die later niet is uitgevoerd (figuur 2). In de 17^e eeuw valt op dat er in de bedding van de IJssel grote aanwassen liggen waardoor de laagwaterbedding relatief smal is (figuur 3). Waarschijnlijk heeft dat te maken met het feit dat de afvoer door de IJssel sterk verminderde ten koste van de Waal die zich voor de aanleg van het Pannerdensch Kanaal steeds meer als hoofdtak ontwikkelde (Rademakers, 2009). Dit resulteerde in een opvallend patroon van stroomruggen en geulen in het meest oostelijk deel van het huidige natuurgebied.

Op de kaart van 1866 (figuur 4) is dicht tegen de rivier een zomerkade zichtbaar rondom de hele uiterwaard. Het merendeel van de Vaalwaard bestond toen uit

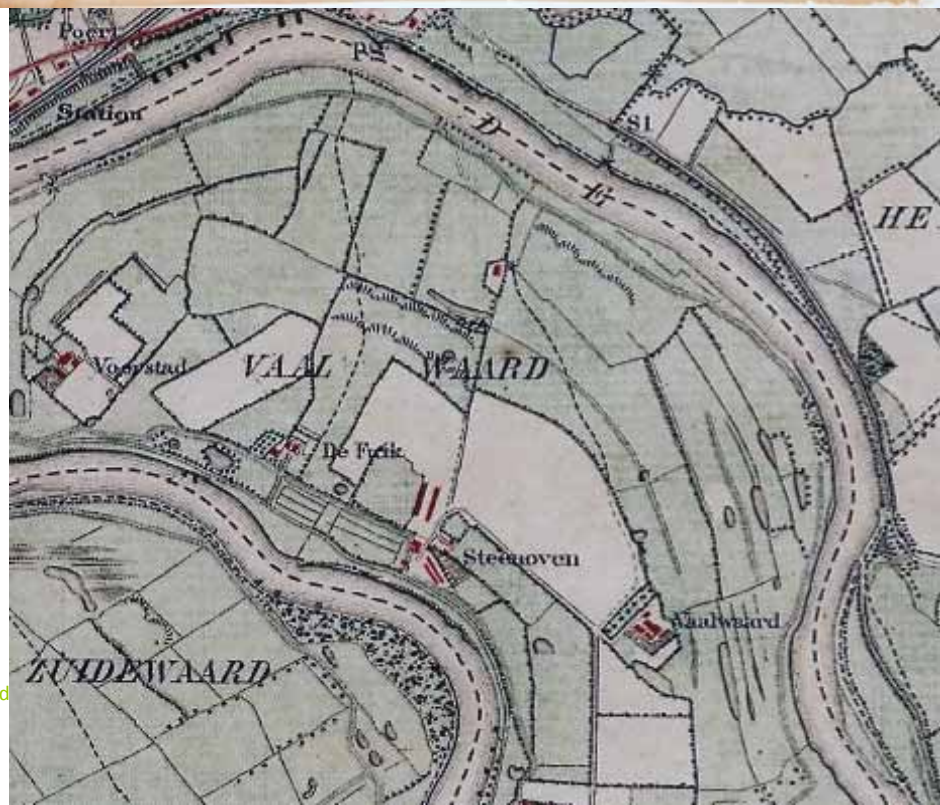

Figuur 2. Kaart uit 1581 met peilingen rond kribben rond "Lanck" (bochtafsnijding) door meander met een lengte van 280 roeden. Centraal de Voolenweerd, linksboven de kerk van Rheden, rechtsboven kasteel Middagten en midden onder de winterdijk rondom Giesbeek. De geplande bochtafsnijding is later overigens niet uitgevoerd (Bron: Gelders Archief).

Figuur 3. Kaart uit 1621. (Bron: Gelders Archief) met grote aanwassen in de laagwaterbedding.

Figuur 4. Kadastrale kaart (1866) van de gehele Vaalwaard met o.a. zomerkade, steenoven en patroon van geulen en stroomruggen.

graslandpercelen met hagen op de grenzen ertussen. Ook is een steenfabriek zichtbaar en meer richting Giesbeek liggen enkele kleiputten. Lokaal zijn enkele kleine doorbraakkolkjes achter de zomerkade te zien. In het tegenwoordige natuurgebied is ook op beperkte schaal klei gewonnen in voormalige geulen. Tot ver in de 20^e eeuw stroomde de IJssel tussen Rheden en kasteel Middachten dicht tegen het Veluwe massief aan. Omstreeks 1968, bij de aanleg van de snelweg A348 (Arnhem-Doesburg), is er een nieuwe loop van de IJssel gegraven tussen Rheden en De Steeg. Tussen Rheden en kasteel Middachten ligt nog een afgesneden geul in het landschap.

In 1971 is begonnen met de grootschalige zandwinning waarbij de recreatieplas Rhederlaag is ontstaan. Aan de zuidzijde van de Vaalwaard bleef toen ook een oude loop van de IJssel achter. In de Vaalwaard is langs de nieuw gegraven IJsselloop een nieuwe zomerkade aangelegd op het traject tussen boerderij Veerstal (nu bungalowpark) en een rond 1993 afgebroken boerderij (ter hoogte van kasteel Middachten). De meest ingrijpende verandering heeft plaatsgevonden vanaf 1992, toen de grote zandplas Rhederlaag in noordelijke richting werd uitgebreid. Daarbij is ongeveer tweederde van de Vaalwaard vergraven en veranderd in een diepe zandplas met de naam Valeplas. In april 2001 is de invaart van de Rhederlaag naar de IJssel verlegd. Tussen de Valeplas en de IJssel is toen een nieuwe invaart gemaakt mede met het oog op een betere doorstroming tijdens hoogwater. Vervolgens is de zomerkade (Rhedense veerweg) vergraven. Vanuit Giesbeek is er sindsdien geen verbinding meer met de Vaalwaard.

Omdat de zandwinning van de Valeplas inmiddels in een afrondende fase zit, is er door Natuurmonumenten in samenwerking met de beheerder van Rhederlaag (Recreatiegemeenschap Veluwe) een inrichtingsvisie opgesteld voor het resterende land en water (Rademakers, 2009).

1.2 INRICHTING

- Na verwerving van het natuurgebied is rond 1993/1994 een boerderij afgebroken. De ligging van de boerderij is nog herkenbaar aan de toegangsweg waarlangs nog enkele populieren staan.
- Tegelijk met het verleggen van de invaart van de zandplassen is er in 2001 een verlaging (overlaat) aangebracht in de zomerkade in het natuurgebied. Hierdoor stroomt het water vanuit de IJssel beter door de Valeplas bij hoogwater.
- Eén van de droge stroomgeulen is in 1994 door de ontgronders uitgediept en vergroot als compensatie voor gederfde inkomsten uit inscharingsgelden; de ontstane plas is zo diep aangelegd dat er zomers minimaal een meter water in blijft staan.

1.3 BEHEER

- Vanaf 1992 vindt integrale zomerbeweiding plaats met agrarisch rundvee door een pachter; alleen in 1994 kon geen beweiding plaatsvinden in verband met de uitbreiding van de ontgrondingsactiviteiten. In 1996 vindt de begrazing plaats met ca. 110 dieren (2 dieren per ha) afnemend tot ca. 70-75 dieren gedurende de periode 2001-2007 (1,4 dieren per ha). (Natuurmonumenten, 2007). In 2009 liepen er 45 runderen waarmee de dichtheid is teruggebracht naar ca. 1 dier per ha.

- Vanaf 1994 zijn distelhaarden door de pachter gemaaid, voor het laatst in 2007. Ook is struweelopslag in het verleden geklepeld. De indruk bestaat dat het maaisel is blijven liggen waardoor de verruiging verder is versterkt.
- Sinds enkele jaren is er meer aandacht voor kleine landschapselementen zoals knotwilgen en meidoornhagen en worden deze periodiek gesnoeid.

De Vaalwaard wordt beheerd via seizoensbeweiding met rundvee (foto Gijs Kurstjens).

1.4 RESULTATEN

1.4.1 Flora

Situatie voor natuurontwikkeling (tot 1992)

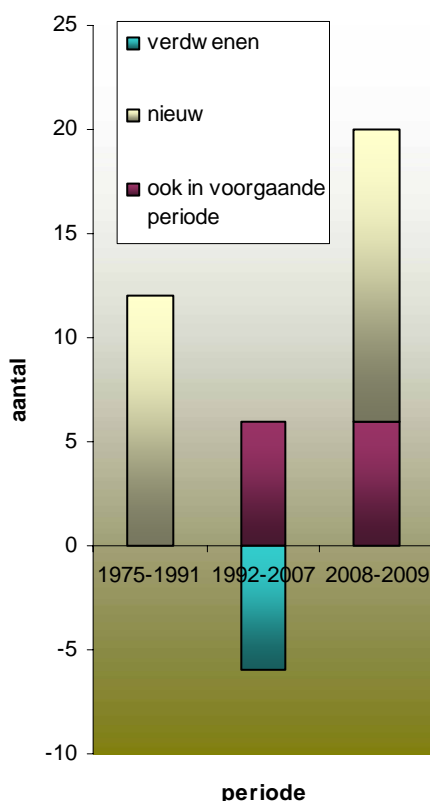
Er is één oude vegetatieopname (Cohen Stuart, 1956) bekend van de IJssel ten noorden van Giesbeek (waarschijnlijk op de zomerkade) met soorten als Echte kruisdistel, Goudhaver, Kattendoorn, Kweekdravik, Ruige weegbree, Sikkelklaver en Zachte haver.

Zowel in 1984 als in 1989 zijn er enkele opnamen gemaakt door de Provincie Gelderland. Hieruit komt een redelijk beeld naar voren van de vegetatie en soortensamenstelling van de uiterwaard van voor de start van het natuurontwikkelingsproject, voor de grootschalige vergraving en voor de beide hoogwaters van medio jaren 90 (zie tabel 1). Opgegeven soorten betreffen o.a. Aardbeiklaver, Echte kruisdistel, Distelbremraap (37 ex.), Ruige weegbree, Sikkelklaver en Veldgerst. Ook Echte karwij wordt gemeld, maar waarschijnlijk is deze soort verward met Karwijvarkenskervel. Op de met basalt versterkte oever van de IJssel is in 1984 Echte heemst gevonden (te Linde & van den Berg, 2003).

Van het inmiddels vergraven deel (Valeplas) zijn vegetatiegegevens uit 1985 bekend van de dijk (Rhedense Veerweg) met o.a. Aardbeiklaver, Kamgras, Kattendoorn en Ruige weegbree en van kwelmoerasjes en kolken met o.a. Fijne waterranonkel, Glanzig fonteinkruid, Holpijp, Pijlkruid, Mattenbies, Waterscheerling en Zwanenbloem (Vegetatiedatabank Alterra). Deze locaties zijn intussen vrijwel geheel weg gegraven.

Figuur 5. Overzicht van de ontwikkeling van het aantal indicatieve plantensoorten in de Vaalwaard in de periode 1975-1991, 1992-2007 en 2008-2009.

Bijzondere plantensoorten Vaalwaard

Sinds natuurontwikkeling (1992-2009)

Sinds de verwerving van het natuurterrein zijn tot 2008 door Natuurmonumenten floristische data verzameld en verspreidingskaartjes aanwezig van soorten als Echte kruisdistel, Engelse alant, Grote bevernel, Karwijvarkenskervel en Klein vlooienkruid (figuur 7 uit 2006). Over de verspreiding van andere bijzondere soorten is niets bekend.

Periode 2008-2009

In de afgelopen twee jaar is de flora en vegetatie goed onderzocht door de Provincie Gelderland (2008) en in het kader van Rijn in Beeld (2009). We zien een sterke toename in het aantal bijzondere soorten (figuur 5) hoewel veel soorten slechts in zeer kleine aantallen voorkomen zoals Brede ereprijs, Kattendoorn, Kruisbladwalstro en Wilde marjolein. Deze soorten hebben zich overwegend gevestigd in de zone tussen de zomerkade en de rivier, waar enige zanddynamiek plaatsvindt na hoogwater. Zie figuur 6.

Stroomdalplanten zijn in hun voorkomen vrijwel beperkt tot het oostelijk deel van de zomerkade. Het gaat daarbij onder meer om Echte kruisdistel, Sikkelklaver (schaars) en Karwijvarkenskervel (meest oostelijke deel). Vergeleken met 2006 is het verspreidingsbeeld nauwelijks veranderd. Op een deel van de zomerkade met de resten van een asfaltweg

groeien Wit en Zacht vetkruid. Op het westelijk deel van de zomerkade ontbreken stroomdalplanten. Dit deel is in 1968 nieuw aangelegd en vermoedelijk is daarbij een erg voedselrijke toplaag gebruikt.

Verspreid over het terrein groeit Aardbeiklaver, terwijl Veldgerst bijna overal veelvuldig te vinden is.

Langs de oever van de IJssel groeit veel Engelse alant, voorts ook regelmatig Kaal breukkruid en Smalle aster. Op één locatie staat Echte heemst. De zandige oever van de Valeplas lijkt interessant voor pioniers, maar afgezien van het talrijke Klein vlooienkruid ontbreken andere indicatieve soorten. In de ondiepere oeverzone van het meer oostelijke deel van de Valeplas groeien regelmatig waterplanten waaronder Doorgroeid fonteinkruid, Glanzig fonteinkruid, Gekroesd fonteinkruid, Schedefonteinkruid, Aarvederkruid, Mattenbies en Zwanenbloem.

Grote delen van het terrein bestaan uit relatief laag gelegen, frequent overstroomde kleiige bodems. Deze hebben een ruig en ruderaal karakter met nauwelijks bijzondere soorten. Zeer lokaal zijn Donzige klit, Gevlekte scheerling, Hertsmunt, Peperkers en Springzaadveldkers aangetroffen.

Geconcludeerd kan worden dat de floristische ontwikkeling in de Vaalwaard langzaam de positieve kant uit gaat. Op beperkte schaal hebben zich bijzondere soorten gevestigd waaronder vooral ruigte- en stroomdalplanten. Dit lijkt een vrij recente ontwikkeling en houdt mogelijk verband met het omlaag brengen van de graasdruk. Vestigingskansen voor bijzondere soorten zijn echter gering door de kleiige bodem en de daarmee samenhangende dichte, ruige grasmat.

Tabel 1. Voorkomen van bijzondere plantensoorten gedurende verschillende tijdsperioden in de Vaalwaard.

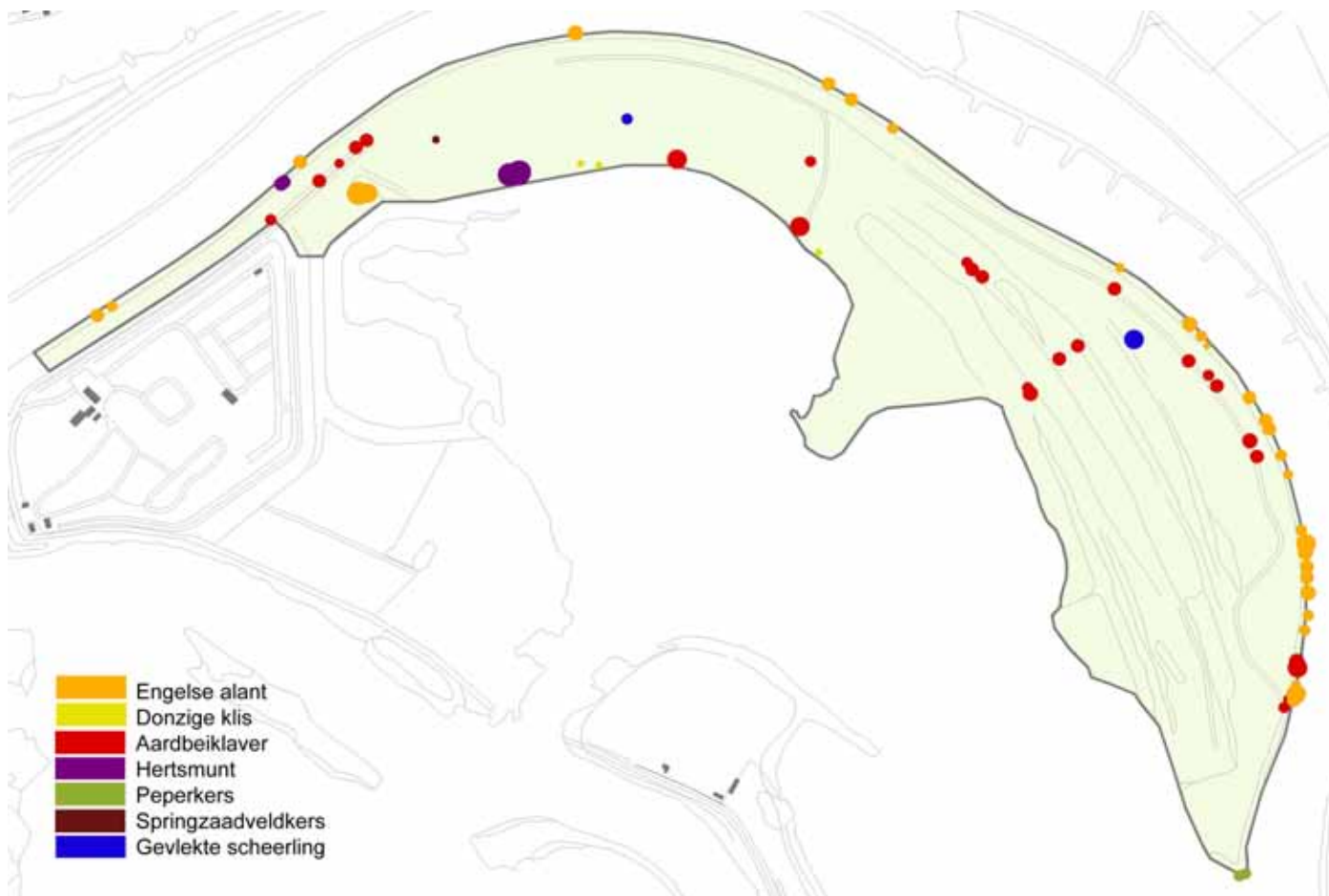
Soort	1975-1989	1990-2007	2008-2009
Aardbeiklaver	*	?	*
Brede ereprijs (RL)			*
Distelbremraap (RL)	*		
Donzige klit			*
Echte heemst (RL)	*	?	*
(Echte karwij (RL)	?)		
Engelse alant	*?	*	*
Gevlekte scheerling			*
Goudhaver (RL)	?		*
Hertsmunt		?	*
Holpijp	?		
Kamgras (RL)	*		
Karwijvarkenskervel (RL)	*?	*	*
Kattendoorn (RL)	*		*
Kruisbladwalstro (RL)			*
Peperkers		?	*
Ruige weegbree (RL)	*		
Sikkelklaver	*	?	*
Smalle aster		?	*
Springzaadveldkers			*
Veldgerst (RL)	*	?	*
Wilde marjolein			*
Wit vetkruid			*
Zacht vetkruid			*
Zomerfijnstraal		?	*
Totaal	10-12 (7-8 RL)	Ca. 10 (>3 RL)	20 (7 RL)

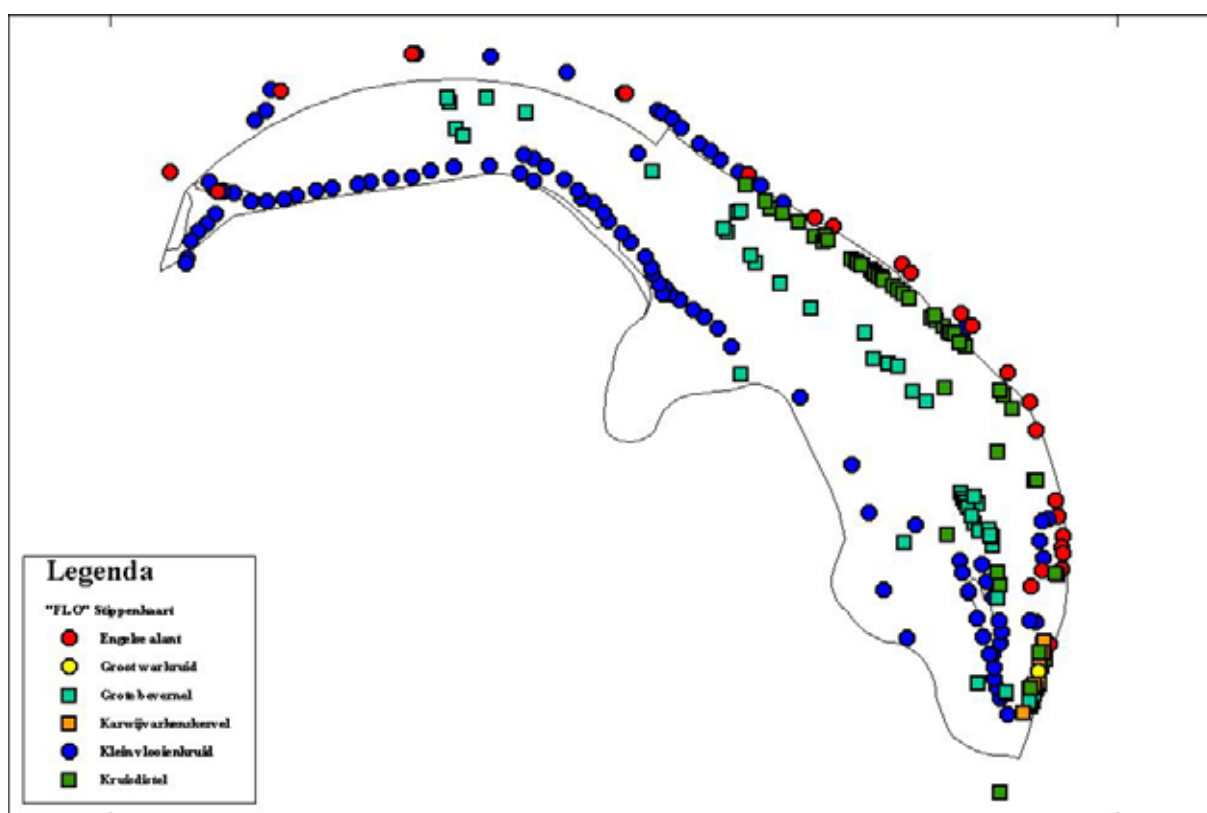
Figuur 6a. Overzicht van bijzondere planten van stroomdalgraslanden (2009). Echte kruisdistel is als extra soort ingemeten, hoewel hij niet op de lijst van bijzondere flora staat.

Karwijvarkenskervel op de oostelijke zomerkade (foto Bart Peters).

Figuur 6b Overzicht van bijzondere planten van overstromingsgrasland en ruigtes (2009).

Figuur 7. Verspreidingskaart van enkele minder algemene plantensoorten in de Vaalwaard in 2006 (bron: archief Natuurmonumenten). Groot warkruid, Grote bevernel en Klein vlooienkruid zijn overigens niet gekarteerd in het kader van Rijn in Beeld.

Beeld van de zandige oever van de Valeplas met overigens opvallend weinig interessante soorten. Op de met breuksteen vastgelegde oevers van de IJssel groeit massaal Engelse alant (foto's Gijs Kurstjens).

Bijzonder is de vondst van een exemplaar van de Echte heemst langs de rivieroever in 2009. De soort is hier in 1984 voor het eerst gevonden (foto Gijs Kurstjens).

Grote delen van de Vaalwaard bestaan uit een ruige soortenarme vegetatie die echter wel vol broedvogels zit zoals Bosrietzanger, Grasmus, Roodborsttapuit, Rietgors, Sprinkhaanzanger en soms Kwartelkoning (foto Gijs Kurstjens).

1.5 BROEDVOGELS

Situatie voor natuurontwikkeling (tot 1990)

In 1975 is de Vaalwaard – de gehele uiterwaard tussen oude en nieuwe IJssel – onderzocht door de Vogelwerkgroep Grote Rivieren (Van den Bergh e.a., 1979). Het gebied bestond toen voor meer dan 75% uit grasland. In 1975 zijn 26 bijzondere soorten geteld waaronder vooral weidevogels en cultuurvolgers. Soorten als Zomertaling, Patrijs, Grutto maar ook Steenuil, Ransuil, Nachtegaal en Zomertortel kwamen toen nog (in klein aantal) voor. Kwartelkoning is in de periode 1972-1977 overigens niet gehoord.

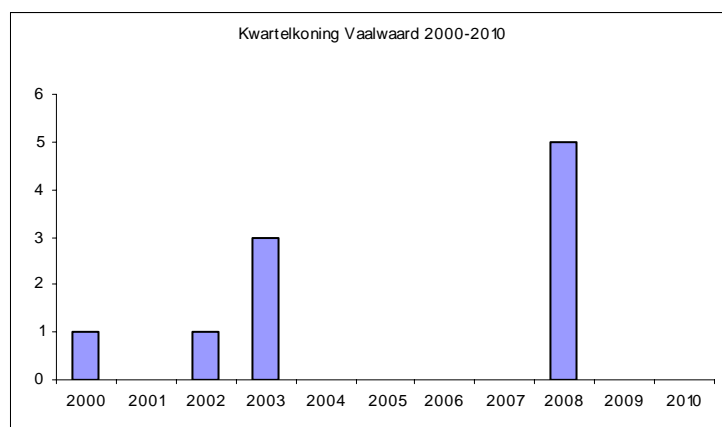
Sinds natuurontwikkeling (vanaf 1990)

Door SOVON en de Vogelwerkgroep Doesburg is het terrein in 1992, 1996, 2000 en 2005 geïnventariseerd. In deze jaren zijn achtereenvolgens 18, 22, 22 en 17 bijzondere soorten geteld. In vergelijking met 1975 valt de toename van diverse watervogels op waaronder Grauwe gans (90 in 2005!), maar ook Bergeend (1-2), Nijlgans (1-2) en Brandgans (2 in 2005). Daarentegen zijn kritische weide- en cultuurvolgers intussen verdwenen. Bepaalde soorten weidevogels komen echter nog steeds voor waaronder Scholekster (2-6), Tureluur (1-3) en Wulp (1-3). Graspieper is ook nog behoorlijk talrijk (9 territoria in 2005). Van de Kwartelkoning zijn de aantallen van de afgelopen 10 jaar goed bekend (zie figuur 8). Vooral struweelvogels zijn goed vertegenwoordigd waaronder Grasmus (17 in 2000), Kneu (4), Spotvogel (1) en Blauwborst (1). Wel valt het op dat het aantal territoria van struweelvogels in 2005 fors lager was, mogelijk door maai- en klepelingrepen? Ook broeden er inmiddels 1-2 paar Buizerd in het terrein.

Actuele situatie (2011)

In opdracht van Natuurmonumenten is in 2011 een broedvogelinventarisatie uitgevoerd (De Boer, 2011). In totaal zijn territoria van 20 bijzondere soorten vastgesteld waaronder opvallend veel en hoge aantallen van soorten van ruigten en struwelen: Roodborsttapuit (6), Sprinkhaanzanger (5), Bosrietzanger (91), Grasmus (64), Putter (7), Kneu (9) en Rietgors (17). Weidevogels als Kievit, Wulp, Tureluur en Veldleeuwerik lijken definitief verdwenen. Nieuw zijn watervogels als Krakeend (4) en Kuifeend (5). Bekend is dat door de vestiging van de Vos in 2008 de grote kolonie Grauwe ganzen is verdwenen. In 2011 werden slechts twee nesten gevonden.

Geconcludeerd kan worden dat het aantal bijzondere soorten broedvogels sinds 1975 is afgenomen o.a. door de grootschalige ontzanding en de afbraak van boerderijen met allerlei cultuurvolgers. Daar staat tegenover dat nieuwe bijzondere broedvogels profijt hebben gehad van de ruigteontwikkeling in het natuurgebied (o.a. Blauwborst, Kwartelkoning en Roodborsttapuit).

Figuur 8. Aantal territoria van Kwartelkoning in de extensief beweede ruigten van de Vaalwaard tussen 2000 en 2010.

1.6 LIBELLEN

Situatie voor natuurontwikkeling (tot 1992)

Er zijn geen historische waarnemingen bekend van het gebied. Door het gebrek aan water behalve de rivier is het lange tijd niet van belang geweest voor libellen.

Sinds natuurontwikkeling (vanaf 1992)

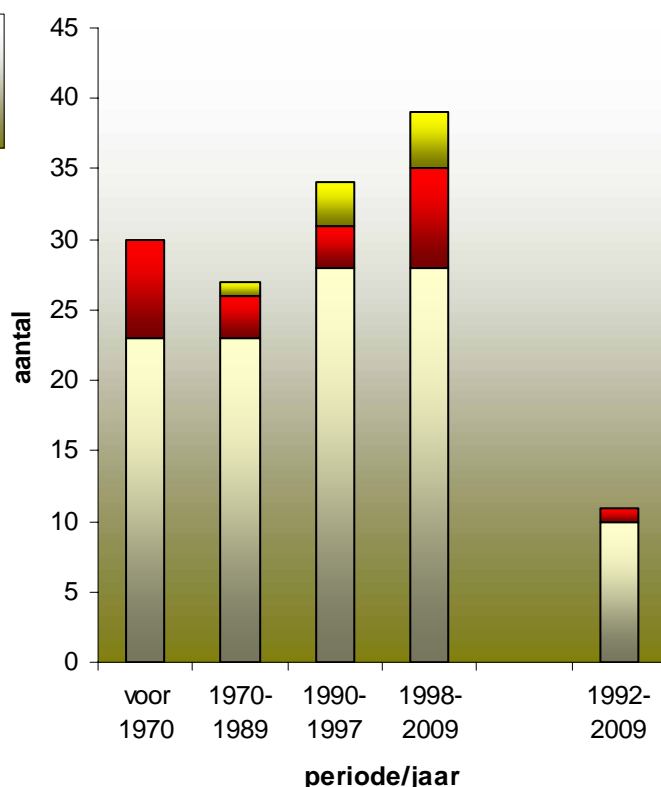
In het archief van EIS zitten waarnemingen uit 1995 (een zomerbezoek met zeven soorten) en één losse waarneming uit 2004 (een ex. van de Rivierrombout).

Tijdens het veldonderzoek in 2009 zijn slechts twee algemene soorten libellen waargenomen (Lantaarntje en Paardenbijter). Geconcludeerd kan worden dat het gebied met ca. 10 soorten erg soortenarm is en laag scoort (zie ook figuur 9).

Tabel 2. Libellen in de Vaalwaard gedurende drie tijdsperioden.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	1970-1989	1990-1997	1998-2009
Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>		*	
Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>		*	
Bruinrode heidelibel	<i>Sympetrum striolatum</i>		?	?
Gewone oeverlibel	<i>Othetrum cancellatum</i>		?	?
Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>		*	
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>		*	
Grote roodoogjuffer	<i>Erythromma najas</i>		*	
Lantaarntje	<i>Ischnura elegans</i>		*	*
Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>		?	*
Platbuik	<i>Libellula depressa</i>		*	
Rivierrombout	<i>Gomphus flavipes</i>			*

Libellen IJssel en Vaalwaard

Figuur 9. Overzicht van het aantal soorten libellen op het traject van de IJssel en in de Vaalwaard sinds de start van de natuurontwikkeling. Aantalscode: * = 1-2, ** 3-9, ***: 9-49.

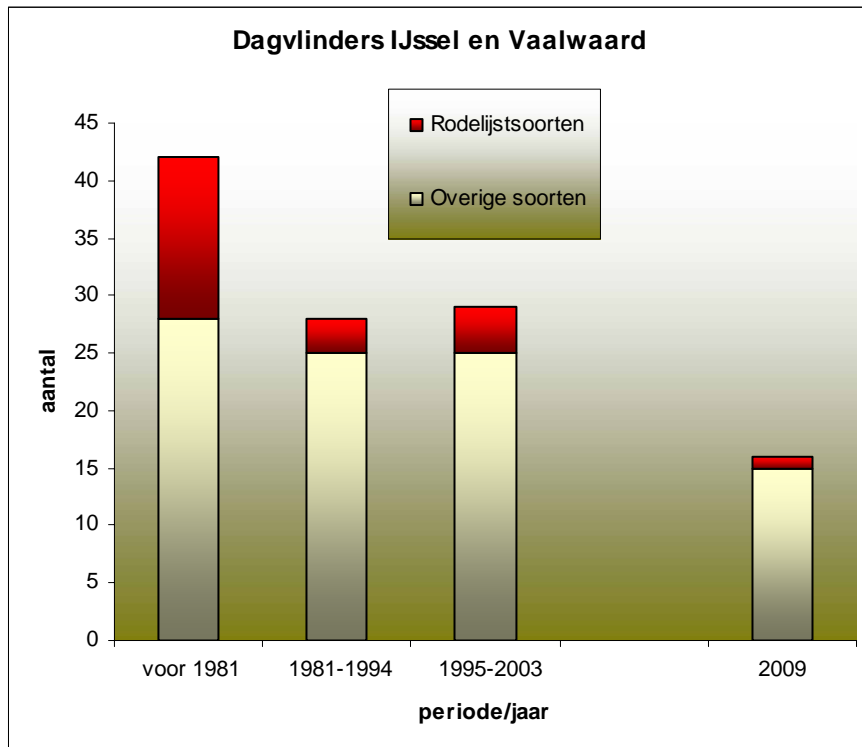
1.7 DAGVLINDERS

Voor natuurontwikkeling (voor 1992)

Eventuele historische waarnemingen van dagvlinders waren niet beschikbaar.

Sinds natuurontwikkeling (1992-2009)

Er zijn geen historische waarnemingen bekend van het gebied. Tijdens het veldonderzoek in 2009 zijn er 16 soorten gezien, waaronder 1 bedreigde soort (Bruin blauwtje). Daarmee scoort de Vaalwaard matig qua soortenrijkdom (zie ook figuur 13). Algemene grasland- en zoomsoorten komen in klein aantal voor maar bijzonderheden ontbreken.

Figuur 10. Overzicht van het aantal soorten dagvlinders langs de IJsseluiterwaarden gedurende de tijd n in de Vaalwaard in 2009.

Tabel 4. Dagvlinders van de Vaalwaard in 2009 gebaseerd op ca. 5 bezoeken. Legenda: * = 1-2, ** = 3-9 en *** = 10-49.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	2009
Atalanta	<i>Vanessa atalanta</i>	**
Bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>	*
Boomblauwtje	<i>Celastrina argiolus</i>	*
Bruin blauwtje	<i>Plebeius agestis</i>	*
Bruin zandoogje	<i>Maniola jurtina</i>	**
Citroenvlinder	<i>Gonepteryx rhamni</i>	*
Dagpauwoog	<i>Inachis io</i>	**
Distelvlinder	<i>Vanessa cardui</i>	***
Gehakkelde aurelia	<i>Polygonia c-album</i>	*
Groot koolwitje	<i>Pieris brassicae</i>	*
Icarusblauwtje	<i>Polyommatus icarus</i>	**
Klein geaderd witje	<i>Pieris napi</i>	***
Klein koolwitje	<i>Pieris rapae</i>	***
Kleine vos	<i>Aglais urticae</i>	**
Oranjetip	<i>Anthocharis cardamines</i>	*
Zwartspruetdikkopje	<i>Thymelicus lineola</i>	*
Totaal		16

1.8 SPRINKHANEN

Voor natuurontwikkeling (tot 1992)

Er zijn geen historische waarnemingen bekend van het gebied.

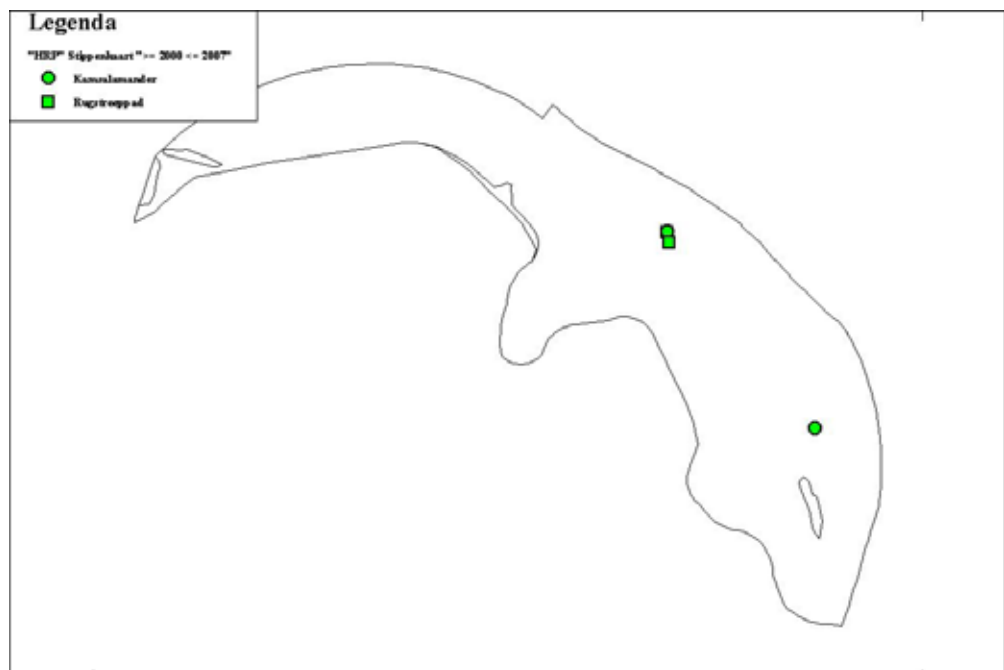
Sinds natuurontwikkeling (vanaf 1992)

Er zijn alleen waarnemingen bekend van Greppelsprinkhanen langs de IJsseldijk uit 2004. In 2009 zijn naast een vijftal algemene soorten ook regelmatig Greppelsprinkhanen en Gewone spitskopjes in het natuurgebied gehoord. Echte bijzonderheden ontbreken vooralsnog.

1.9 AMFIBIEËN

Uit het archief van Natuurmonumenten en RAVON zijn uit de periode 1995-2009 waarnemingen bekend van twee bijzondere soorten amfibieën: Kamsalamander en Rugstreepad (zie figuur 11). Rugstreepad is bekend van één locatie en Kamsalamander van twee. In juni 2005 zijn ca. 30 larven en 7 exemplaren van de Kamsalamander gevangen. Beide soorten hebben belang bij wateren die in de loop van de zomer droogvallen waardoor zich geen (grote) vispopulaties ontwikkelen. Voor overwintering zal de zomerkade waarschijnlijk een belangrijke rol vervullen. In 2010 zijn op 29 mei 3 roepende Rugstreepadden gehoord vanuit de bekende locatie (waarneming.nl).

Gericht onderzoek naar amfibieën in 2011 (Creemers & Janse, 2011) leverde geen waarnemingen op van beide bijzondere soorten in de Vaalwaard vanwege de extreme droogte. Wel zijn toen twee Rugstreepadden gezien in de omgeving van camping de Veerstal. In de meest diepe laagte zijn wel honderden larven van Bruine kikker en Gewone pad aangetroffen.

Figuur 11. Overzicht van de locaties met waarnemingen van Kamsalamander en Rugstreepad in 2005 (Natuurmonumenten, 2008).

1.10 VISSSEN

In 2011 is gericht onderzoek gedaan naar het voorkomen van vissen in deze uiterwaard (Creemers & Janse, 2011). Door de droogte was er slechts één laagte overgebleven. Daarin zijn zes vissoorten aangetroffen (Bittervoorn, Vetje, Zeelt, Blankvoorn, Blauwband en Pontische stroomgrondel). De eerste drie soorten zijn limnofiel d.w.z. dat ze gebonden zijn aan relatief laagdynamische omstandigheden.

1.11 ZOOGDIEREN

In februari 2010 zijn ottersporen nabij Giesbeek aangetroffen (Freek Niewold). Deze sporen houden verband met een kleine, nieuwe groep otters die zich sinds 2008 heeft gevestigd langs de (Oude) IJssel rond Doesburg.

1.12 WERKING VAN NATUURLIJKE PROCESSEN

1.12.1 Hydromorfologische processen

Er is nauwelijks ruimte voor morfodynamiek; de oevers van de IJssel liggen ter hoogte van het natuurgebied over vrijwel de gehele lengte vast met breuksteen. Incidenteel wordt zand afgezet in de zone tussen de zomerkade en de rivier. Achter de zomerkade heeft op grote schaal opslibbing plaatsgevonden.

1.12.2 Begrazing

Het terrein wordt beheerd via seizoensbeweiding met rundvee. De dichtheid bedraagt momenteel ca. 1 dier per ha en deze dichtheid mag extensief worden genoemd in vergelijking met de twee keer zo hoge graasdruk in het verleden. Doordat begrazing niet in de winterperioden plaats vindt wordt verruiging in de hand gewerkt. Juist in de winter heeft begrazing een belangrijke invloed op ruigtes en minder smakelijke grassoorten. Het gebied kan dan zelfs met minder graasdieren toch een minder ruige en meer afwisselende indruk gaan maken.

1.12.3 Overige processen (Kwel)

Lange kwel vanuit het Veluwe massief treedt op in de diepe zandplassen. Deze zijn mede daardoor erg helder en geven ruimte voor de ontwikkeling van vrij uitgebreide en soortenrijke waterplantvegetaties.

Procesbarometer

proces	ruimte voor processen
Hydromorfodynamiek	
Begrazing	
Kwel	

Karakteristiek beeld van de vastgelegde oever van de IJssel (foto Gijs Kurstjens).

1.13 CONCLUSIES

1.13.1 Natuurwaarden

De Vaalwaard is al ruim 20 jaar natuurgebied. In vergelijking met veel andere natuurontwikkelingsgebieden zijn de resultaten minder uitgesproken. Floristisch is de soortenrijkdom nog beperkt en de uitbreiding van bestaande populaties en vestiging van nieuwe soorten verloopt in vergelijking met veel andere natuurgebieden minder snel. Algemeen verspreide soorten zijn Aardbeiklaver, Echte kruisdistel, Engelse alant en Veldgerst. Karwijvarkenskervel lijkt zich lokaal wat uit te breiden, maar door een gebrek aan historische data is dit niet met zekerheid te zeggen. Ook hebben zich recent enkele nieuwe soorten gevestigd, die mogelijk profiteren van de lagere graasdruk. Het gaat daarbij om soorten van ruigten en zomen zoals Donzige klit, Hertsmunt, Kruisbladwalstro en Wilde marjolein. Landschappelijk ontwikkelt het gebied zich steeds structuurrijker, hoewel de kleiige toplaag en het ontbreken van jaarrondbegrazing voor een relatief ruig beeld zorgen.

Het onderzoek in 2009 laat zien dat algemene dagvlinders en sprinkhanen in het natuurgebied aanwezig zijn, maar bijzonderheden ontbreken m.u.v. Bruin blauwtje. Voor libellen heeft het gebied momenteel nauwelijks speciale betekenis. Dit geldt daarentegen wel voor amfibieën vanwege het voorkomen van Kamsalamander en Rugstreppad.

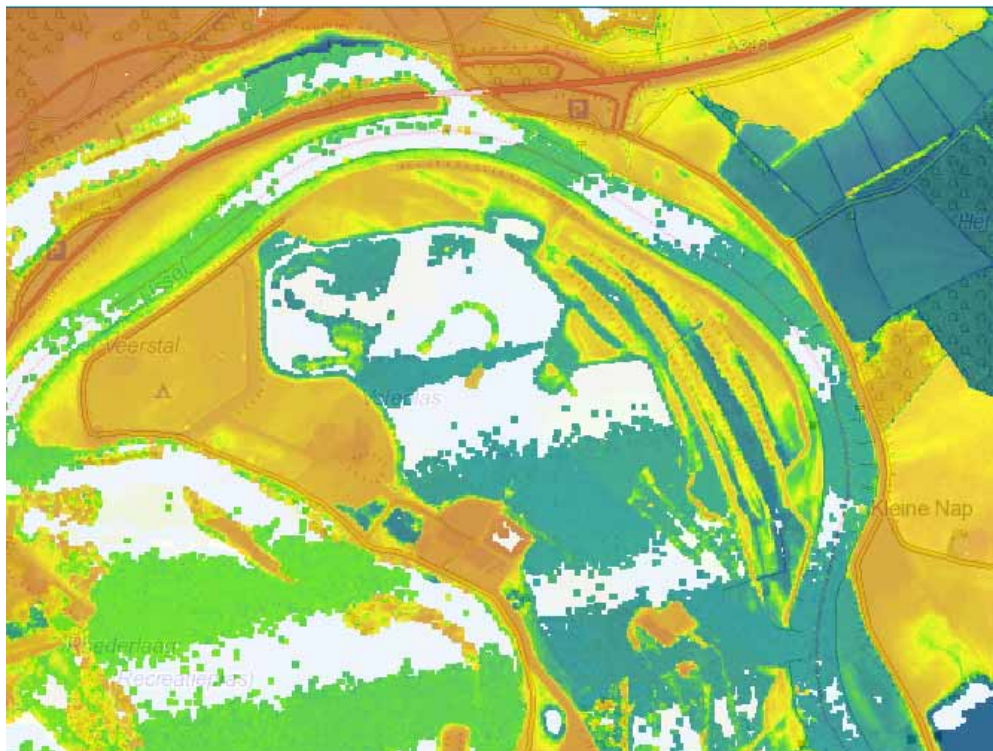
Qua broedvogels is de Vaalwaard vooral van belang voor ruigte- en struweelsoorten. Bijzonder zijn de soms grote aantallen roepende Kwartelkoningen (5 in 2008) en deze soort heeft duidelijk profijt van de extensief begraasde ruigten die zijn ontstaan na natuurontwikkeling.

1.13.2 Ideeën en aanbevelingen

- Lokaal verwijderen van delen van zomerkade om doorstroming en dynamiek in de geulen te bevorderen. Daarbij dienen de waardevolle stroomdalvegetaties en het voortplantingsater(en) van de Kamsalamander zo veel mogelijk te worden ontzien;

- Stortsteen langs de IJsseloever verwijderen zodat er meer ruimte ontstaat voor zanddynamiek;
- Behoud van het prachtige kronkelwaardreliëf (zie figuur 12).
- Introductie van jaarrondbegrazing in plaats van seizoensbeweiding. Doordat ook sprake is van begrazing in de winterperiode zullen ruigtes beter aangepakt worden, zelfs met een lagere bezetting in de zomerperiode.
- Bij voorkeur gemengde begrazing door ook paarden in te zetten. Deze kunnen voor meer kortgrazige vegetaties zorgen.
- Het omvormen van het schiereiland tot echt eiland door het verlengen van de geul en het creëren van een meer geleidelijke (ondiepe) oeverzone langs de Valeplas. Hierdoor kunnen waterplanten zich ook beter ontwikkelen;
- Op termijn verbinden van de Vaalwaard via de IJsseloever ter hoogte van de Rhederlaag met de meer zuidelijk gelegen natuurterreinen, zoals de Koppelwaard en de IJsseldijkerwaard bij Westervoort (plan IJsselpoort).

Bovenstaande ideeën zijn ingebracht en verwerkt in een recent door Jos Rademakers (2009) opgesteld inrichtingsplan voor de Vaalwaard (figuur 13).

Figuur 12. Hoogtekaart van de Vaalwaard met ligging van oude geulen die in het verleden zijn ontleid en stroomruggen (kronkelwaard) (Bron: www.ahn.nl).

Literatuur

- Boer, V. de . 2011. Broedvogels van de Vaalwaard in 2011. SOVON-inventarisatierapport 2011/16. SOVON Vogelonderzoek, Nijmegen.
- Creemers, R. & J. Janse. 2011. Amfibieën en vissen in de Vaalwaard. Stichting RAVON, Nijmegen.
- Te Linde, B. & L-J. van den Berg. 2003. Atlas van de Flora van Oost-Gelderland. Stichting De Maandag, Ruurlo.
- Natuurmonumenten. 2008. Kwaliteitstoets Vaalwaard. 's-Graveland.

Rademakers, J. 2009. Voorontwerp Vaalwaard. Ontwikkelingsvisie en inrichtingsplan. In opdracht van Natuurmonumenten/ Recreatiegemeenschap Veluwe.

Bronnen

Het biologische monitoringsprogramma van Rijkswaterstaat Waterdienst, welk een onderdeel is van het "Monitoring Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL)" programma (Mervyn Roos).

Provincie Gelderland (Marti Rijken)

Vegetatiedatabank Alterra

Archief van Natuurmonumenten (Joep Tomlow).

Dankwoord

Jos Rademakers, Willem Overmars, Louis Jan van de Berg, Harm Piek, Robert Ketelaar, Wim Knol en Andre ten Hoedt (Natuurmonumenten).

Figuur 13. Inrichtingsplan voor de Vaalwaard (Rademakers, 2009).

